

HELENA KNIFIĆ SCHAPS

**TURINSKI KRČ
GRADITELJSKO NASLJEĐE, POVIJEST I SADAŠNJOST
ZASELKA U SJEVERNOM VELEBITU PO PRIPOVIJEDANJU
NJEGOVIH ZADNJIH STANOVNIKA**

Helena Knifić Schaps
Oboj 68
HR 10000 Zagreb

UDK: 728.6(497.5)(234 Velebit)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2005-12-22

Smješten na zapadnim obroncima sjevernog Velebita, na mjestu susreta šume i polja, Turinski Krč živi svoje, kako kažu njegovi stanovnici, posljednje godine. Začudna ljepota krajolika i samog naselja, organiziranost, urednost i čistoća uvijek su novi povod dolasku. Ljubazni su i gostoljubivi stanovnici spremni primiti posjetitelja i odgovoriti na brojna pitanja. Posebnu zahvalnost ovom prilikom izražavam Ivanu (Ivi) Ažiću i njegovoj supruzi Dragici (Dragi) Ažić, koji su mi pružili najviše podataka o životu i građenju u Turinskom Krču nekad i danas.

Svjesni su da će za povijest ostati samo ono što je zapisano, da pisana riječ traje dulje od ljudi, zgrada i sela, a pogotovo od nevalorizirane i nepoznate graditeljske baštine zabačenih krajeva.

Prvi sam put Turinski Krč posjetila pred blagdan Svih svetih 2000. godine. Profesor Ante Glavičić¹ rekao mi je tada: "Ovako uredno selo nisi u

---

¹ Prof. Ante Glavičić (1931. – 2003.), arheolog, veliki poznavatelj i zaljubljenik u Senj, njegovu užu i širu okolicu, pojam među lokalnim stanovništvom Velebita, Senjskog bila i Podgorja, čovjek koji je mnoge, pa tako i mene, već zarana (u vrijeme studija arhitekture početkom 70-ih godina 20. st.) znao oduševiti ljepotama i vrijednošću baštine koja nezabilježena nepovratno nestaje.

ovom kraju još vidjela." I zaista! Sve svoje oduševljenje izrazila sam na predavanju na Znanstvenim skupu Velebit II i prigodnoj izložbi fotografija,² gdje se Turinski Krč pokazuje u najljepšem svjetlu zlatne jeseni. U članku objavljenom u Senjskom zborniku napisala sam tada:

"Na vrhu imaginarne top-ljestvice najljepših ambijenata svakako je zaselak Turinski Krč, zbog svog položaja i okoliša, njegovanosti i čistoće vanjskih prostora i unutrašnjosti kuća."³

I uvijek je ponovno tako, ma koliko puta dolazila.

Ali kad čovjek u glavi pohrani neku sliku, to je za njega to! Valjda sam baš zato svaki put u čudu kad ljeti s ceste ugledam Turinski Krč, bujan i zelen, a ne pod zlatnim i crvenim kupolama krošnji koje pamtim.

Pristupni putevi i povezanost

Do Turinskog Krča se dolazi asfaltiranim odvojkom ceste Sveti Juraj – Krasno, označenim lijevim skretanjem u zaselku Markovići, po prolasku Oltara. Asfaltirani dio ide trasom puta sve do križanja s putevima koji vode na istok (prema šumi Jelovac) i sjever.

Osim asfaltiranom cestom, od Oltara se može i makadamskom cestom pored Žuklja i preko Stolca izbiti na cestu Senj – Vratnik.⁴

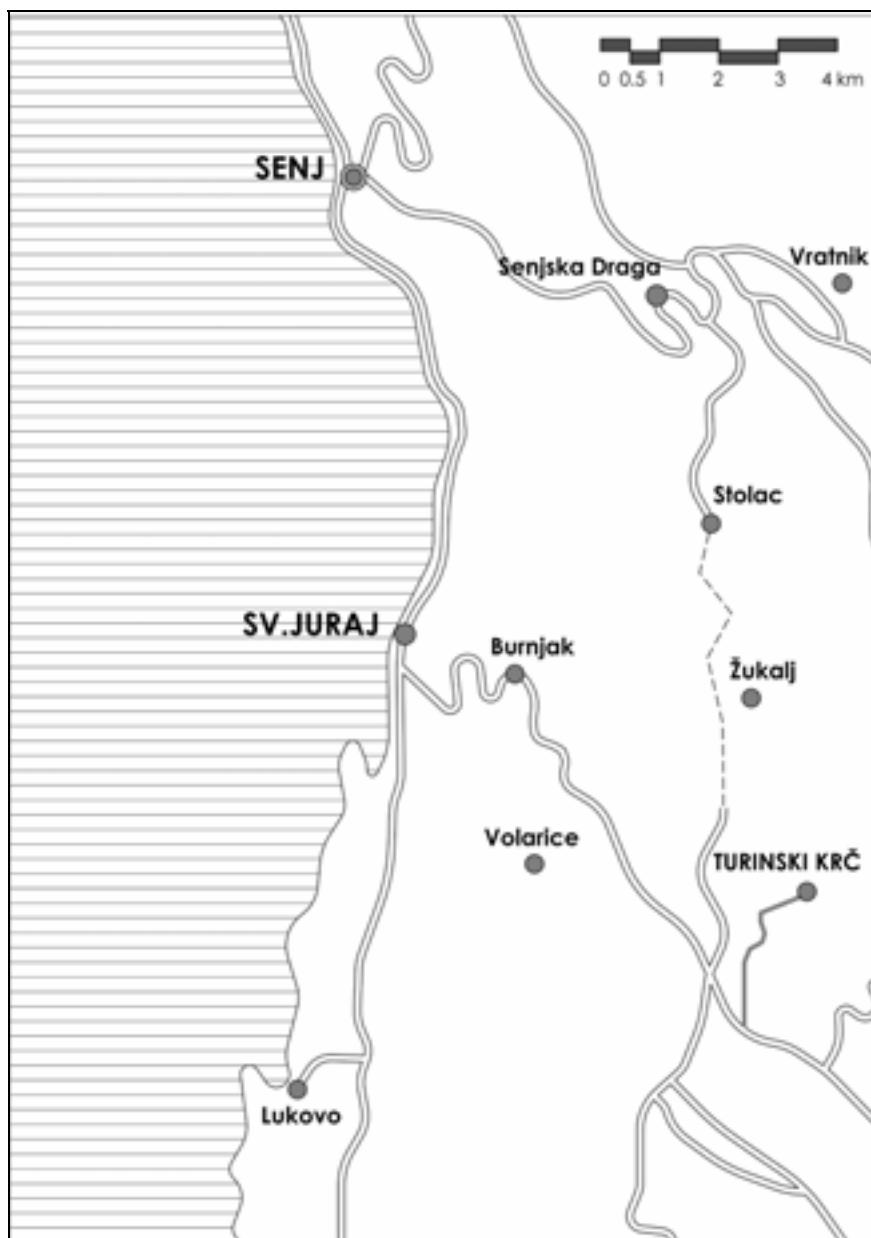
Uvjeti za život u Turinskom Krču znatno su se poboljšali elektrifikacijom (1979.), asfaltiranjem ceste od Oltara (1981.) te priključkom telefona (1994.), barem gledano iz perspektive povremenog posjetitelja.

Stanovništvo je danas uglavnom orijentirano prema Svetom Jurju, Senju i Rijeci, gdje zadovoljava osnovne potrebe za nabavkom namirnica, ljekničkom i veterinarskom službom. Za školom, nažalost, više nema potrebe, jer nema ni djece ni mladih.

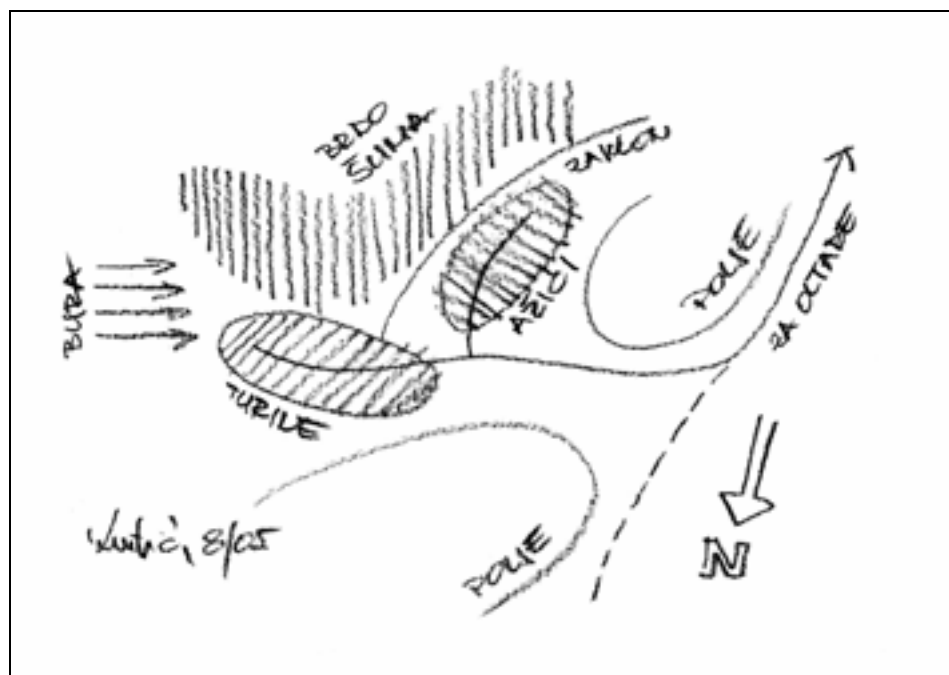
² Znanstveni skup Velebit II, Senj, 28. rujna 2001.

³ H. KNIFIĆ SCHAPS, 2001.

⁴ Ova alternativa svim zaljubljenicima u prirodu, Senjsko bilo i Velebit pruža idealne mogućnosti sagledavanja tog impozantnog, ali još uvijek ne i dramatičnog kontakta planine i mora. Za vedrog i bistrog dana može se doživjeti vizura koja seže od Ilovika, preko Lošinja, Cresa, Paga, Raba, Golog otoka, Grgura, Prvića, Krka, Krčkog mosta i Rijeke, sve do slovenskih Alpa. Proći će i pokraj "parka kamenih skulptura", ambijenta koji svakome, a pogotovo onima s fotoaparatom u ruci zaustavlja dah i vrijeme. Ruta je to i mnogih vjernika koji za Veliku Gospu pješice idu od Senja do Svetišta Majke Božje od Krasna.

Karta 1. Položaj Turinskog krča u odnosu na važnija naselja na području Grada Senja, crtala Helena Knifić Schaps.

Plan 1. Shema položaja Turinskog krča s topografskim karakteristikama terena, crtala Helene Knifić Schaps.

Položaj naselja na terenu i klimatske karakteristike

*"Pejsaži bez mora
nemaju zapravo nikog svog.
Oni jedino prema vjetru
određuju svoju sudbinu."⁵*

Turinski Krč⁶ je planinsko naselje na zapadnoj padini Velebita u mikroregiji Senjsko-velebitske primorske padine, na prosječnoj nadmorskoj visini od cca 1000 m. U sklopu je Parka prirode Velebit, sjevernije od Nacionalnog parka Sjeverni Velebit. Nema vizualni kontakt s morem.

⁵ Ulomak iz pjesme Arseno Dedića iz zbirke "Padova", Zagreb, 2004.

⁶ Turinski Krč, kao ni mnoga druga živa naselja u ovom području, nije evidentiran u novoizšloj *Leksikonu naselja Hrvatske* (2005.). U *Leksikonu* je opisano ukupno 6742 naselja, bez obzira na broj stanovnika, prema podacima iz popisa stanovništva 2001. g. i Državne geodetske uprave. Začudno je da mnoga velebitska naselja i ljudi nisu evidentirani.

Sl. 1. Turinski Krč sa zapada (s ceste), snimila Helena Knifić Schaps, listopad 2000.

Sl. 2. Istočni dio naselja Turinski Krč - kuće Turina, snimila Helena Knifić Schaps, kolovoz 2005.

Sl. 3. Darko Tomljanović, Ive i Draga Ažić i Nadja Schaps, snimila Helena Knifić Schaps, kolovoz 2005.

Sl. 4. Draga i Ive Ažić pred svojom kućom, snimila Helena Knifić Schaps, kolovoz 2003.

Klima je izrazito planinska, s dugim zimama bogatim snijegom i kratkim, ponekad vrlo vrućim ljetima. Za ilustraciju, stanovništvo kaže da snijega ima od studenoga do travnja od 1,5 do 2 m.

Dominantni vjetar je svakako sjeveroistočnjak bura, koja puše sa strane od koje se veći dio naselja prirodno štiti brdom.

Naziv je Turinski Krč dobio od imena obitelji osnivača Turina te od činjenice da su nekada davno iskrčili šumu da bi dobili prostora za gradnju, sijanje i sadnju. Obradive površine se i danas pomno čuvaju, uza sve očitiije obrastanje šumom uvjetovano stalnim smanjenjem broja stoke za ispašu.

Smješten na blagom obronku podno pretežno bukove šume, Turinski Krč orijentiran je od zapada do sjevera. Odvojak ceste račva se i dijeli zaselak u dvije osnovne skupine kuća s pomoćnim objektima (njih ukupno oko 25) i pripadajućim obradivim površinama. Posebna prostorna odrednica je stablo starog jasena uz raskrižje, vertikala što upravo paradigmatički određuje značaj mjestu.

Smještaj je dakle tipičan za većinu velebitskih naselja, a specifičnost je podjela u dva dijela:

- Stariji dio - kuće Ažića u južnom dijelu naselja
- Noviji dio - kuće Turina u istočnom dijelu naselja.

Vizualno i organizacijski ta su dva dijela posve različita, kao nesumnjiva posljedica položaja na terenu.

U dijelu Ažića objekti su orijentirani prema zapadu, više je bjelogorice kao zaštite od sunca, objekti u kojima se još živi imaju dograđene natkrivene vanjske prostore – trjemove.

U dijelu Turina kuće su raštrkanije, unutar sebe hermetičnije i zatvorenije, manjih prozora, s malo visokog zelenila, kako bi u ljetnim mjesecima ulovile zadnju nisku zraku sunca. Kuće su pretežno orijentirane prema sjeveru. Hijerarhija položaja objekata paralelno s cestom uglavnom je doslovno poštivana, iako bi okomiti položaj u smislu sunca i svjetla bio za stanovanje daleko povoljniji. Šterne su uglavnom smještene s južne strane objekata, najvjerojatnije također radi leda zimi. Čak i naknadno dodavani improvizirani spremnici za vodu na južnim su pročeljima (ljeti se voda grije, zimi prije odleđuje).

Najstarija stalna voda u Krču je ona iz bunara uz cestu, danas zapuštenog, zaraslog u drač i punog zmija. Nije stoga čudno da se najstariji dio Krča i smjestio bliže stalnoj vodi. Blago se nekada napajalo u dvije lokve udaljene cca 1 km u pravcu istoka. Danas je za sve potrebe dovoljna kišnica iz brojnih šterni u selu.

Tko su bili najstariji poznati stanovnici

O naseljavanju ovoga kraja veliki poznavatelj tematike Pavle Rogić je zapisao:⁷

"Najstariji i najbrojniji sloj stanovnika pripada onim doseljenicima koji su u toku 17. st. došli u ovaj kraj kad su ga njegovi raniji stanovnici bili napustili zbog opasnosti od turskih pljačkaških napada. Ti su doseljenici došli ovamo u više navrata i to izravno iz sjeverne Dalmacije, s područja bivših općina Nin, Biograd i Benkovac, ili su se postupno i pojedinačno spuštali iz planinskih naselja Liča, Sv. Jakova, Krmpota, Krivog Puta i Veljuna, gdje su se bili najprije naselili u prvoj polovici 17. st. Oni danas sebe nazivaju Bunjevci i njihovi su potomci današnji: Anići, Ažići, ..."⁸ Prezimena Ažić i Turina pojavljuju se u najranijim matičnim knjigama iz Svetog Jurja (s kraja 17. stoljeća) još u inačicama Ažijić i Adžić, odnosno Turinić i Turinović.

Pretpostavlja se da je i Turinski Krč nastao negdje u 17. stoljeću. Oduvijek je bio stalno naselje s 11 kuća za stanovanje. U svakoj je živjela po jedna obitelj Turina. Pet je obitelji "zimovalo", a šest ih je "selilo" na Zakosu ili Burnjak. Bavili su se kirijašenjem, poljoprivredom i stočarstvom za vlastite potrebe, ili služili austro-ugarsku vojsku. Kasnije u Turinski Krč dolaze i Ažići te zajedno do danas ovdje složno žive, doduše, svaki u svom dijelu zaselka.

Najstariji stanovnici o kojima se još i danas priča su upravo ti "plaćeni vojnici", njih četvorica, predvođeni Barišom Turinom. Status plaćenih vojnika im je, uz materijalnu sigurnost, donosio i ugled u zaselku. Jedini preživjeli bio je Bariša. Novcem koji je zaradio gradio je kuću i širio imanje. Imao je dva sina i "nešto kćeri" (ne zna se koliko, nije ih se baš brojilo).

Posebno je vrijedan bio Barišin unuk Jure Turina, za koga se priča da je već sa 18 godina sagradio prvu kuću, što još i danas tu stoji. Radio je on i na zgradi škole u Oltarima započetoj 1904.

U Jurinoj kući zadnja je stanovala baba Vica Turina, a kao podstanar od 1914. do 1920. živio je tu neki došljak, lugar Vujo Kokotović. Zapamćen je po vještini sijanja žita, čiju je tajnu odao sumještanima:

"Kad siješ za sebe, sij rijetko, da klas bude deblji. Kad siješ za goveda sij gusto, da bude više slame." Znao je tako pitati ljude kad bi ih gledao u polju: "Siješ li za se, ili za goveda?"

⁷ P. ROGIĆ, 1965.g.

⁸ Prema Leksikonu naselja Hrvatske, naselja sličnog imena nalaze se u Istri kod Brtonigle (Turini) i kod Bakarca (Turinovo selo), što ukazuje na mogućnost zajedničkog podrijetla daljih predaka.

Kako se nekad živjelo

Žal za starim vremenima prisutna je i ovdje. Svjesni su današnji stanovnici da je nekada bilo teško, nije bilo puno toga što imaju danas. Ali bilo je ljudi, bilo je druženja i veselja.

Kažu da je za Stare Jugoslavije ovuda tijekom ljeta prolazilo i po 100 "pari kirijaša"⁹ – Kosinjana, Oltarana, Krasnara, Bunjevaca... Vozili su ogrjevno drvo i trupce u Sveti Juraj, a otuda brodovima u Italiju.

Svaka ovdašnja obitelj koja se bavila kirijašenjem,¹⁰ imala je isto tako barem dva para konja za zapregu. Vozili su iz Jelovca (šuma iznad Turinskog Krča do vrha Senjskog bila) do Svetog Jurja. Putevi su im do II. svjetskog rata najčešće bile stare vlake, a kasnije ceste (1949. probijena je cesta u usjeku koja je povezala sela sa Svetim Jurjem).

Do 60-ih godina bilo je tu još volova, a kasnije samo konja i krava te pokoja ovca. Klalo se rijetko, uglavnom janjci, zato što se veća količina nije mogla sačuvati. Meso bi se solilo i stavljalo na hladnije i muhama nepristupačnije mjesto, u napuštenu šternu ili trap. Janje bi se u obitelji pojelo za 2 do 3 dana, a ostalo se (npr. tele) moralo dijeliti s drugima ili prodavati mesaru u Svetom Jurju.

Zemlja je u Krču odavno "isparcelirana", tj. podijeljena po obiteljima. Obradiva površina nije nužno vezana uz dio u kojem se nalaze objekti pojedine obitelji. Veličine su im različite, a još se i danas mjere vrećama sada krumpira. Najveće su njive od 3 do 4 jutra, na njima se sadi i 50 vreća krumpira. Najmanje su jedva za vreću.

U poljima se oduvijek sijala zob, pšenica i ječam, a uz krumpir se sadilo zelje i drugo povrće. Za sjetvu su služile bisage pletene od vune, obješene preko konja. Iz njih se grabilo zrnje i razbacivalo po njivi. Krumpir se vadio tek krajem rujna. Računalo se da za osmeročlanu obitelj, da bi prezimila, treba 4 do 5 t krumpira i 600 kg zelja!

Žito se mjerilo litrama. Osnovna mjera je bila "kvarta" i sadržavala je 18 litara. Vreća se punila s tri kvarte, cca 54 kg. U kilograme se ljudi ovdje nisu nikada pouzdavali, znajući da neka žitarica ima lakše, a neka teže zrno. Tako je uobičajena mjera ostala litra, a ne kilogram.

⁹ Zaprega od para konja kojom je upravljao jedan kirijaš.

¹⁰ Izvlačenje drva iz šume i prijevoz konjskom zapregom do luke ili sajma. Prolazeći ovuda ujesen 2000. susreli smo i par Ivinih velebitskih konja koji slobodno pasu zadnju jesensku travu. Kad sam ih fotografirala, nisam ni sanjala da će to biti njihove zadnje snimke u ovom ambijentu. Ivan Ažić ih je prije zime prodao jer, kaže, ne isplati ih se hraniti više od pola godine da bi oni nekoliko mjeseci "radili". Prevelik je to teret za čovjeka u uvjetima kada snijeg pokriva tlo šest mjeseci u godini.

Mlinovi su bili na ličkoj strani, u Švici.¹¹ Mljelo se u dva navrata godišnje, po 500-600 kg ječma i pšenice, na ukupno 13 švičkih vodenica. Ne baš 13, kaže Ive, jer ih je 7 bilo na katoličkoj, a 6 na pravoslavnoj strani. Mljevenje se plaćalo s 10% težine brašna. Brašno se mjerilo drvenom posudom zapremine 2,5 do 3 litre koja se zvala "malić". Za dobar kruh bio je potreban jedan "malić" brašna.¹²

Otkako su prodani zadnji konji 2000. godine, u Turinskom Krču ne sije se ništa.

Osim mljevenja žita i izvlačenja drva, stanovništvo je u svojim potrebama oduvijek bilo orijentirano uglavnom na "morsku" stranu, prema Oltarima i Svetom Jurju.

U školu se išlo tek od 1907. kad je na Oltarima otvorena prva osnovna osmogodišnja škola (zatvorena je 1977.)¹³ Isto se tako išlo u Oltare u kapelicu svete Ane, odmah uz nekadašnju školu. Na njezinu je mjestu prije nekoliko godina podignuta crkvice sv. Ane.

U Turinskom Krču i njegovoj bližoj okolini nema groblja. Mrtve se pokapalo u Svetom Jurju. Isprva ih se nosilo na nosilima, a tek pred II. svjetski rat vozilo ih se konjima. Nisu to bili veliki sprovodi, dolazila bi tek rodbina.¹⁴ Nosilo je svaki puta dvadesetak ljudi, uvijek po četvorica, na ustaljenim dionicama i izmjenama: Krč – Duga Njiva – Matešić Pod – Lopci – Burnjak – Umac - Sveti Juraj. Za razliku od južnijeg dijela Velebita, gdje se mrtvoga polagalo na mirilo za vrijeme odmora i izmjene nosača, ovdje se mijenjalo u hodu, bez polaganja lijesa na tlo. Nerijetko se događalo da nosila od težine prožuljaju nosaču rame. Nikakvi podmetači i štitnici se nisu stavljali, bila bi to sramota.¹⁵ Da bi se nahranilo rodbinu i nosače klalo se tele, a posluživalo se u jednoj od devet svetojurskih privatnih gostionica, gdje se uzimalo i plaćalo samo vino. Njega doma ionako nije bilo, jedino što se moglo naći bilo je eventualno nešto rakije.¹⁶

¹¹ Sjeća se Ive Ažić da su ti odlasci bili uvijek veseli, da se pilo i pjevalo, a bilo je tu i "svakakovih nepodopština sa ženskom čeljadi".

¹² Bilo je i raznih drugih drvenih posuda za svakodnevnu uporabu:

- "dižva" je visoka, gore uža posuda, u nju se muzlo mlijeko
- "kablíč" je plitka široka posuda promjera i do 40 cm, služila je za pranje nogu
- "trouška" je imala tri uha (ručke) – dva za nošenje, jedan da bi se naslonila daska "rifljača", služila je za pranje rublja

¹³ M. RAGUŽ, 1996.

¹⁴ Ljes se izrađivao od jelovih dasaka premazanih ljepilom uz dodatak boje "okera". Za mlade ili neoženjene/neudane stavlja se bijeli pokrov, a za stare crni ili tamnosmeđi.

¹⁵ "Mrtvi ubijaju žive", govorilo se.

¹⁶ Kako su zbog neimaštine prilike za čašćenjem bile i više nego rijetke, do danas se pamti izreka: "Bez mrtva nije puna prkna."

Današnji stanovnici i svakodnevni život

Danas u Turinskom Krču živi 8 stanovnika: Ivan Ažić, njegova supruga Dragica Ažić, Ruža i Mićo Ažić s dvoje djece, te braća Darko i Milan Turina.¹⁷

Ivan (Ive) rođen je u Turinskom Krču 1939. godine. Dragica (Draga) rođena je kao 10. dijete u obitelji Vukelić u obližnjem Matešić Podu 1941. godine. Zanimljivo je da su braća Ive i Mićo Ažić (obadvojica stolari) oženili dvije sestre, Dragu i Ružu rođ. Vukelić. Djeca Ive i Drage danas žive u Rijeci i povremeno ih posjećuju. Djeca Ruže i Miće žive s njima. Sin radi, a kći je u Zagrebu diplomirala politologiju i već dulje traži posao.

Obitelji Ažić žive u južnom, a Turine u istočnom dijelu zaselka.

Danas se živi od mirovine zarađene u šumariji, od zemlje i blaga (krave). Zemlja daje koliko im treba, napravi se poneki sir za djecu koja dođu u posjet, a kad treba proda se mesaru krava ili tele.

Naselje održavaju izuzetno čistim i urednim. Nema tu predmeta i materijala razbacana uokolo. Sve je uvijek pospremljeno i pometeno, podovi se u kućama sjaje, krovovi su popravljani, šterne pokrivene, žljebovi čisti, drva složena, alat na svome mjestu

Ovdje ljudi brižno čuvaju i popravljaju ono što koriste. Izrađuje Mićo za obitelj i ljujačke, klupe, stolove, stolce, sve od jelovine.¹⁸ Za posjetitelja sve izgleda upravo idilično.¹⁹ Iako su struja i telefon olakšali mnoge stvari u životu, priroda je ipak dominantna. Ljeti skoro svaku noć u polja dolaze veprovi, sve prekopaju i unište. Dođe i medvjed, skoro pred kuću! Svašta su već probali, no ne nalaze načina zaštititi se. Velika im je ipak pomoć pokretni dućan koji preuređenim autobusom dolazi iz Kutereva. Tu mogu kupiti sve, pa i popričati i doznati novosti.²⁰

Najveći je problem ipak starost, izoliranost i samoća. Nekada, dok je bilo ljudi i djece, bilo je i smijeha. Danas je sve tiho.²¹ A tko će njih jednoga dana nositi na groblje u Sveti Juraj? Doći će Martulaš²² iz Senja, kažu, to im više nije briga.

¹⁷ Podatak iz kolovoza 2003., u kolovozu 2005. ostalo ih je još 7, jer je odselio Darko Turina.

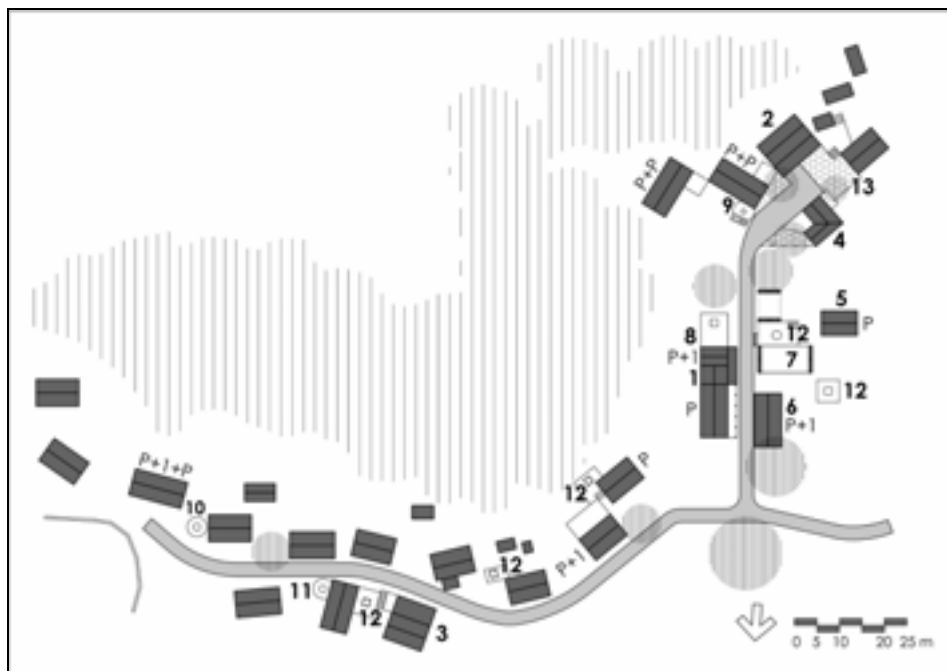
¹⁸ Pitam se zašto na odmorištima Nacionalnog parka i Parka prirode Velebit nema još ničega sličnog?

¹⁹ Osobnim uspjehom smatram činjenicu da je moja 19-godišnja kći Nadja nakon prvog posjeta Ažićima bila toliko impresionirana Turinskim Krčem, da je nedugo zatim i svoje prijateljice povela da vide Krč i upoznaju Dragu i Ivu.

²⁰ Odlazeći iz Turinskog Krča susrećemo na cesti autobus - dućan, a za volanom - žena! Jasno mi je zašto Draga tako hvali komunikaciju, ponudu i uslugu.

²¹ Okrene se tu još ponekad janje, uglavnom za blagdan Velike Gospe, kad se sakupe raseljene obitelji i prijatelji na putu u Krasno.

²² Senjski mrtvozornik čija obitelj već u nekoliko generacija obavlja ovaj posao, cijenjen podjednako u gradu i na selu.

Plan 2. Prikaz naselja Turinski krč, stanje u ljeto 2005., arhitektonski snimila i crtala Helena Knifić Schaps.

1. stambena kuća Ive Ažića, sa štalom i radionicom
2. stambena kuća Miće Ažića
3. stambena kuća Milana Turine
4. najstarija kuća u zaselku
5. Barišina kuća, nadograđena 1863. godine
6. kuća koju je Jure Turina gradio s 18 godina
7. ruševina kuće i štale Jure Turine
8. zajednička šterna
9. velika šterna
10. šterna sa upisanom 1904. godinom
11. šterna sa upisanom 1909. godinom
12. šterne
13. popločenje

*GRAĐENJE, DISPOZICIJA, OBJEKTI I GRAĐEVNI ELEMENTI TE OPSKRBA VODOM**Građenje*

U vrijeme kad se u 17. stoljeću na Velebit polako vraćaju ljudi, počinje naseljavanje i utemeljenje Turinskog Krča. Objekti su uglavnom jednodostorni, s prigradenom štalom, građeni kamenim materijalom (i zbog Naredbe upućena od Generalne komande Vojne krajine u Karlovcu,²³ a i zbog obilja materijala u okolici), pokriveni drvenom šindrom koju ovdje zovu "šimla". Gradi se krajnje primitivno, a onda se krajem 18. i početkom 19. stoljeća domaći živalj za pomoć u gradnji (ili za samu gradnju) počeo obraćati zidarima iz drugih krajeva u potrazi za poslom, uglavnom Kircima.²⁴

Najstariji dio Turinskog Krča je onaj u južnom dijelu uz veliku šternu. Već se na prvi pogled doima centralnim prostorom ili jezgrom zaselka, a karakter "centra" daju mu elementi kao što je zajednička šterna, pojilo za blago, pločnik, zaštitno zelenilo, prostor za sjedenje u sjeni lipe...

Najstarija kuća je ona preko puta velike šterne. Gradio ju je Bariša Turina, a kasnije je bila dograđivana. Danas ju koristi obitelj Miće Ažića.

Jedina datirana kuća je Barišina, kasnije nadograđena prizemnica u donjem nizu Ažićevih kuća. Djelomično je žbukana, a na kamenu zabatnog pročelja je "ušpicana" (uklesana) godina 1868. Ive Ažić smatra da to nije godina gradnje, već nadogradnje. Ostale su godine upisane u krune nekih šterni.

Zanimljivi su podaci koje Ive Ažić daje o dispoziciji prostora kuća i načinu kako se gradilo početkom 20. stoljeća, tj. do iza I. svjetskog rata.

Stambeni su objekti do tada krajnje jednostavni, s jednom prostorijom, samo ponekad i podrumom. Pretpostavlja se da su građeni kao i stočarski stanovi, ostaci kojih se još mogu naći u okolici, a to znači troslojnim kamenim

²³ Pavle Rogić u članku "Naseljenost velebitske primorske padine kroz historiju" objavljenog u *Senjskom zborniku* br.1 iz 1965. citira propise i pravila koja je objavila Generalna komanda Vojne krajine u Karlovcu i prosljedila Regimenti u Otočcu radi uvođenja reda, zaštite šuma i edukacije (današnjim rječnikom "prekvalifikacije") nekadašnjih graničara:

- "Radi štednje i čuvanja šuma izdaje se 1786. okružnica kojom se graničari pozivaju da zidaju kuće od kamena, a ne od drva."

- "Naredbom od 2. rujna 1786. naređuje se da se seljaci pouče u cijepanju šimle, jer je utvrđeno da se pri traženju cjepljivih jelovih stabala uništava mnogo šume."

Obučava ih se i izradi jednostavnijih uporabnih predmeta od drva, kao što su tronošci, kabli, dižve i sl.

²⁴ Prema *Senjskom rječniku* akademika Milana Mogušića Kircima se smatra stanovništvo između Novog Vinodolskog i Rijeke (pretežno Novi Vinodolski, Selce, Crikvenica, Dramalj, Jadranovo i njihovo zaleđe, tzv. Kiradija).

suhozidom (2 vanjska zida od krupnijeg kamena s ispunom od sitnijeg lomljenog kamena i zemlje) debljine cca 60 cm. U toj se prostoriji boravilo, kuhalo i spavalo. Zbog otvorenog ognjišta koje se odimljavalo kroz otvor na krovu i kuhanja, ovdje se ta prostorija zvala "kuvarija".²⁵ U to se vrijeme voda skuplja samo s "čistih" krovova, tj. onih neočadanih. Kasnije se takvom objektu dograđuje još po jedna do dvije prostorije, ili se na njegovu mjestu gradi novi, veći. Postupno nestaju otvorena ognjišta, zamjenjuje ih ložište s dimnjakom, a kasnije i štednjak na drva.

Zahoda u kući ili uopće nema ili je vani, kraj "đubrenice". Tako je još i danas.

Kuće su prizemnice, a katnice su zapravo samo kuće prilagođene padu terena. Na svaku se etažu ulazi izravno s terena, bez interne komunikacije ljestvama ili stubištem.

Štala se početkom 20. stoljeća odvaja od stambenog dijela u odvojenu zgradu.

Napuštaju se tada i obližnji bunari i lokve, grade se šterne iz kojih se vodom opskrbljuju domaćinstva. Bunari i lokve ostaju samo za blago.

Temelji za kuće se ne kopaju u klasičnom smislu, radi teškog, ali nosivog tla. Teren se samo šire otkopava do kamena "živca", poravnava se pa na njega slažu najveći kameni blokovi.

Kameni zid je u donjem dijelu (do međukatne konstrukcije) debljine cca 60 cm. Rađen je, kao i drugdje, opet iz ista tri sloja, samo sada s veznim sredstvom – mortom. Bolji zidari zapunjavaju i sljubnice. Nosivi su zidovi na rasponu ne većem od 5 m, stanjuju se na visini prvog poda na 50 cm, te tako stvaraju ležaj stropnih greda.

Sva je drvena građa za kuću jelova. Stropne grede su dimenzije 16x18 cm. Na njih se s donje strane pribijaju letvice pravokutnog presjeka 1,5x2 cm, tzv. "štuketi", na razmaku od cca 1 cm. Štuketi se cijepaju od ostataka šimle duljine 1,0 m. Od ostataka šimle radili su se nekad i prozori, što može biti razlogom njihove veličine (bili su izuzetno mali).²⁶ Tako cijepani štuketi spajaju se na stropnim gredama (koje se očito postavljaju na osnom razmaku od 1 m), i taj spoj stalno puca. Tek kad se štuketi počinju piliti iz dasaka, postaju dulji, pribijaju se s izmaknutim spojem, pa više ne dolazi do pucanja. Na

²⁵ U drugim se velebitskim krajevima, osobito s ličke strane, ova prostorija zove "vatrena kuhinja". Redovito je bila pokrivena šimlom. Za otpust dima na krovu ima jednu do dvije "vidilice", tj. otvora koji se odozdo po potrebi otvara metalnom šipkom. Jednu od najučuvanijih kuvarija u funkciji, pokrivenu šimlom, pronašla sam 2000. godine u zaselku Ivetići kod Krasna.

²⁶ Štednja drva izravna je posljedica "Naredbe" od 2. rujna 1786. kojom se propisuje gospodarenje drvnim materijalom.

štukete se s gornje strane između greda nabacuje vapnena kaša, tzv. "japnena panada" koja se radi od morta u koji se miješa nasječena slama. Tek se tada na štukete s donje strane nabacuje žbuka ili "melta"²⁷ u vrlo tankom sloju, što tanje to bolje.

Nakon prvoga poda nosivi se zid stanjuje na 40 cm, za ležaj "podzidnicama" (nazidnicama) krovništva. Podzidnice su presjeka 30x20, 45x20 ili 40x30 cm. Krovništvo je uglavnom roženično, rogovi presjeka 12x14 cm. Na rogove se pribijaju letve, isprva iz oblica ravnijih grana, a kasnije piljene. Prve dvije letve se zovu "šavačke", pribijaju se na razmaku od cca 50 cm, a ostale "prsne" na razmaku od cca 100 cm. Letve se na rogove pribijaju suhim četvrtastim hrastovim klinovima (jer ne trunu). Rupa je na rogu okrugla, pa se ukucavanjem četvrtastog klina postiže čvrsti spoj.

Na letve se pribija šimla duljine 1 m, tzv. "metera". Pokrov je dvostruki, tj. dupli, a naziva se i "njemački". Kasnije se umjesto drvenih klinova koriste kovani čavli. Osim "meterne" šimle koriste se i druge duljine:

- "petak" - šimla duljine 115 cm
- "šestak" - šimla duljine 130 cm.

Postavlja se najprije "šestak", a slijede ga "petaci". Sljeme se također pokriva šimlom, i to je tzv. "klobuk".²⁸

Šimla je širine cca 10 do 12 cm, a to je mjera između dva sučeljena ispružena palca stisnutih pesnica. Ukupna vanjska mjera pesnica sučeljenih ispruženih palaca ovdje se naziva "noga" pa se kaže da "u metar idu tri noge", a to znači cca 33 cm.

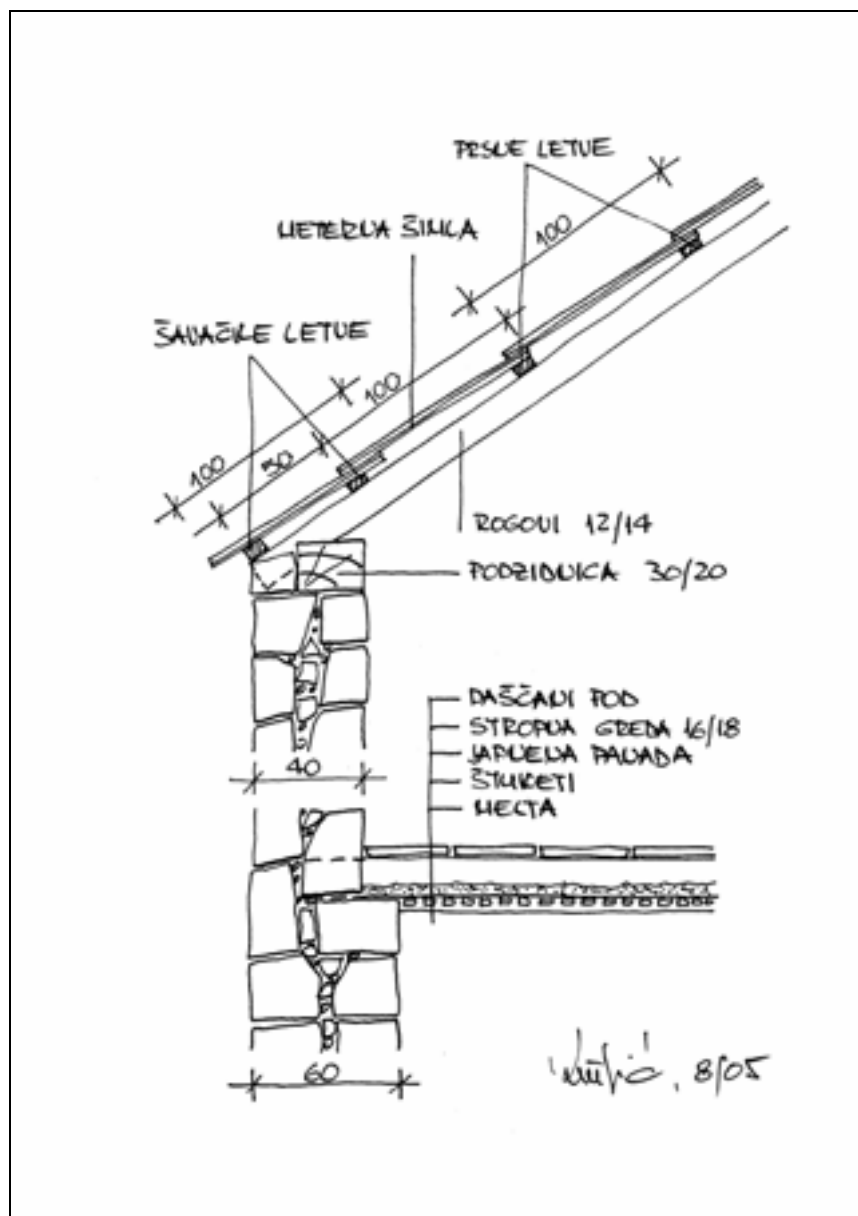
Može se zaključiti da je razdoblje između dva rata bilo i razdoblje najintenzivnije gradnje i najveće naseljenosti. Kasnije dolazi do transformacija uvjetovanih novim materijalima i životnim potrebama, no u prostornom se smislu ništa bitno ne mijenja.

Nakon II. svjetskog rata napušta se polako pokrov šimlom, uglavnom se na njega izravno postavlja valoviti salonit, rjeđe lim, dok se uopće ne koristi glineni crijep.

Do materijala za gradnju dolazi se na razne načine, osobito otkako se počinje koristiti cement. On se dovozi iz Senja zaprežnim kolima. Pakiran je u bačve težine 300 kg, tzv. "lajtove". Na kola se tovare najviše 2 do 3 "lajta", koliko mule ili konji mogu povući.

²⁷ "Melta" je prema Muguševu *Senjskim rječniku* pučki naziv za žbuku. Priprema se od prosijanog pijeska s dodatkom cementa i vapna. U nedostatku pijeska dodavalo se i ostalog priručnog nečistog materijala pomiješanog sa zemljom.

²⁸ Pokrov sljemena se, prema kazivanju Drage Vukušića iz Gornje Klade zove još i "povitak".

Plan 3. Karakteristični detalj krovišta i međukatne konstrukcije, arhitektonski snimila i crtala Helena Knific Schaps.

Sl. 5. Južni dio kuće Ažića u Turinskom krču - Ive Ažić, prof. Ante Glavičić i Darko Tomljanović pred Ivinom radionicom, snimila Helena Knifić Schaps, listopad 2000.

Pijeska je u ovom kraju, kao i u cijelom Velebitu, malo. Kako su ceste makadamske i stalno se popravljaju, ostaci ispranog pijeska sakupljaju uz rub ceste. U nedostatku pijeska cementu se dodaje razni nekvalitetni materijal, u kojemu je dosta zemlje.

Mort – "meltu" rade sami, gašenim vapnom ili "japnom", bez dodatka cementa. "Japno" se gasi u jamama, tzv. "japnicama".

Sve vanjsko popločenje izvodi se kamenom iz okolice, ravnijom stranom okrenutom prema gore. Međuprostor se opet zapunjava nabijenom zemljom.

Dispozicija naselja:

Organizacijski je zaselak jasno podijeljen u dva dijela: južni dio obitelji Ažić i istočni dio obitelji Turina.

Južni dio obitelji Ažić:

Dva usporedna niza prilično kompaktno smještenih objekata protežu se u smjeru sjever – jug, uzduž središnje komunikacije, danas asfaltirane ulice. Ona

se u blagom otklonu penje od sjevera prema jugu, uglavnom po slojnici paralelnoj s linijom polja. Nizovi kuća visinski prate teren koji poprečno pada prema polju, što omogućava dobru insolaciju (osvjetljenje i grijanje) tijekom cijele godine. Naseljene kuće su one iznad ulice, ostale su napuštene. Nema povremeno naseljenih kuća. Sve su prizemnice ili dograđivane katnice, dvostrešnog krova nagiba cca 35°.

Kuća na početku ulice, u kojoj danas živi Ive Ažić sa ženom, građena je 70-ih godina, na mjestu objekta srušenog 1964. godine. Ive je kupio ruševinu i sagradio kuću za stanovanje, štalu i kuvariju. Stambenoj kući dodao je trijem te potkrovlje sa sobom. Kasnije je kuvariju pretvorio u stolarsku radionicu, a trijem zatvorio i u njega smjestio kuhinju.

Ono što se inače u velebitskim naseljima rijetko vidi je kameni pločnik na južnom kraju ulice i uz veliku šternu, jedno od obilježja Krča, između Ivine i Mićine skupine objekata.

Objekti Miće Ažića nalaze se u južnom dijelu, na kraju središnje prometnice. Sastoje se od dvije stambene kuće, stolarske radionice i nekoliko pomoćnih objekata.

Mićina kuća te Ivina štala i radionica imaju još i danas trijem.

Ovaj dio naselja obiluje visokim bjelogoričnim stablima što ljeti daju zaklon, a zimi omogućavaju osvjetljavanje u grijanje prostora. Uglavnom su to lipa (cvijet se sakuplja za čaj) i jasen.

Istočni dio obitelji Turina:

Nije tako kompaktno izgrađen, objekti su nešto rjeđi, s obje strane asfaltirane ceste koja blago zavija po ravnom terenu u pravcu istoka i staje pred sam kraj niza kuća. Svi su objekti orijentirani prema sjeveru, što ih stavlja u bitno nepovoljniji položaj od kuća u južnom dijelu naselja. Kuća za stanovanje ima podjednako s obje strane ceste. Objekti s gornje strane ceste u podnožju su brda obraslog također pretežno bukovom šumom.

Kuća Milana Turine je stalno nastanjena, osnovnog korpusa prizemnice s predgradnjom. Ostale kuće nastanjene su povremeno, kad vlasnici dođu ljeti (za Veliku Gospu) ili vikendom. Veći dio objekata je nadograđivan dizanjem betonskog nadozida i krovišta.²⁹ Krovovi su uglavnom pokriveni valovitim salonitom, a jedan i pocinčanim limom.

Nema kamenih pločnika, značajnijeg visokog zelenila (već je prije opisano zašto), javne šterne ni vanjskog zajedničkog prostora za sjedenje.

²⁹ Detaljniju obradu ovog dijela naselja svakako je potrebno provesti, pa se nadam da ću u doglednoj budućnosti, dobrotom Milana Turine, dopuniti spoznaje o Turinskom Krču.

Sl. 6. Trijem pred radionicom Ive Ažića, snimila Helena Knifić Schaps, kolovoz 2004.

Objekti i građevni elementi

Osim stambenih kuća, u Turinskom Krču nalazimo dvije radionice te nekoliko štala i pomoćnih objekata, zahoda i šterni.³⁰

Sve zgrade imaju dvostrešni krov nagiba cca 35°, dijelom su prizemnice, dijelom katnice. One u funkciji brižljivo su održavane, ostale su u građevinski sasvim dobrom stanju, dok od nekih stoje samo zidovi. Većina je kuća Ažića glavnim stambenim prostorijama okrenuta na zapad, a kuće Turina na sjever. Stambeni objekti su uglavnom ožbukani. Svi su krovovi pokriveni valovitim salonitom, tek jedan limom. Limarija je pocinčana, s ponekim drvenim žljebom na metalnim kukama. Na jednom su, kasnije nadograđivanom objektu u dijelu Turina vidljivi ostaci kamenih konzola iz pročelja na kojima je nekada ležao drveni žljeb. Ispod salonita je još uvijek vidljiv nekadašnji pokrov šimlom. Na dijelu je kuća uočljiva briga i veća od elementarnog održavanja, po ne uvijek najnužnijim detaljima kao što su, na primjer, opšavi pročelja i streha (okap, zaštita od sunca) iz šiljato piljenih i lazuriranih jelovih daščica. Ima tu i zanimljivih rješenja žljebova i spremnika za vodu koja slobodnim padom ide do slavine.³¹

³⁰ Zanimljivo je da još uvijek nema garaža, iako djeca stalnih stanovnika dolaze vlastitim vozilima.

³¹ Borba za svakom kapi vode rezultira vrlo kreativnim vođenjem žljebova i cijevi, raznim loncima, branicama, kopčama, prijevovima (...)

Kuće nemaju snjegobrane, nisu ih imale ni nekad. Samo, tada pokrov nije bio tako gladak, a nije se ni grijalo da bi se snijeg mogao topiti i rušiti s krova. Trijemovi blažeg nagiba krova (jedva 10 do 15°) dograđivali su se ne samo kao zašita ulaza i prozora od kiše i sunca već i od rušenja snijega. Da problem snijega postoji vidljivo je i iz detalja kako je na nekoliko kuća u dijelu Turina učvršćena kuka limenog žljeba za donji zeta-vijak kojim je pričvršćena ploča valovitog salonita. Očito da težinu snijega ni kuke ne mogu izdržati, pa ih treba dodatno učvršćivati. Danas su svi trijemovi pretvoreni u stambeni prostor.

Moram ovdje opisati i nekoliko detalja, bez kojih Turinski Krč ne bi bio to što jest. Tek toliko da se ne zaboravi.³²

Ponajprije, kad god došli, na tlu nije bilo lišća, sve je uvijek pometeno jer se mete i po tri puta dnevno. Drva su iscijepana i složena (uz veliku šternu i radijalno), te pokrivena pločama valovitog salonita utvrđenim velikim kamenim blokovima (da ih bura ne odnese). Do zahoda je put popođen drvenim gredicama. Svi se drveni dijelovi na kućama redovno zaštićuju lazurum. Pribor i alat u radionicama uvijek su na svome mjestu. Žljebovi su ispravni i čisti, neki su potpuno novi. Nigdje nema korova, a između debla lipe i kamenog pločnika usađen je štitnik od šiljato narezane automobilske gume. Tu je još i kamenica, plavo obojeni poklopac kamenog pojila, pojilo u izdubljenom deblu, željezni prsten u deblu lipe pokraj pojila šterne za vezanje blaga, drveno sušilo za rublje podalje od kuće, šareno vezeni zastor u prozoru, ograda od oblica (česta u ovom kraju), klupa s naslonom i panj kao stol, te nadasve klupe, stol i ljuljačka koje u svojoj radionici izrađuje Mičo.

Opskrba vodom

Bunari se u Turinskom Krču napuštaju početkom pedesetih godina 20. stoljeća, kada nakon II. svjetskog rata nastaje veliko iseljavanje s Velebita. Krovovi se pokrivaju valovitim salonitom i limom, uvode se dimnjaci, nema više "nečistih" krovova, već svaki u blizini šterne dobiva žljeb koji vodi u grlo. Blago se još neko vrijeme tjera do lokvi, a kako se i ono prorjeđuje, dovoljno vode daju i same šterne.

Desetak šterni u Turinskom Krču datiraju negdje s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

U dijelu Ažića se nalazi 4 ili 5 šterni,³³ od toga niti jedna nije datirana.

³² Svaki bi put otkrivala nešto novo, tako da su mi domaći znali govoriti: "E, da, to zadnji put niste slikali!"

³³ Neke šterne uz donji niz objekata zarasle su gustim dračem i teško ih je identificirati.

Sl. 7. Velika šterna u Turinskom krču, snimila Helena Knifić Schaps, listopad 2000.

Sl. 8. Velika šterna i drva pripremljena za zimu, snimila Helena Knifić Schaps, kolovoz 2004.

Sl. 9. Ulaz u štalu Ive Ažića, snimila Helena Knifić Schaps, kolovoz 2004.

Tzv. velika šterna je najstarija, nalazi se između objekata Ive i Miće Ažića. Građena je navodno već u 19. stoljeću, a pričalo se da je za gradnju trebalo cijelo ljeto. Duboka je 6 m kapacita oko 50 m³. Građena je kamenom, iznutra obložena mješavinom raskvašene i dobro izgnječene gline i cementa zaglađene do visokog sjaja, čvrstoće i vodonepropusnosti, ili "porculanom" kako to ovdje zovu.

Organizacijski predstavlja vrlo čist koncept šterne za ljudsku upotrebu i za napajanje blaga. S 5 stuba (cca 1,1 m) odignuta je od puta, na kružnom kamenom podestu promjera 4,5 m. Kamena kruna je izvedena iz dva valjka sa završnim kvadratičnim kamenim blokom veličine 85x85 cm. Voda se skuplja s krovova dviju štala drvenim žljebovima na željeznim kukama. Zadnji komad cijevi je iz pocinčanog lima. Pojilo za stoku nalazi se na donjoj razini pločnika, monolitno je s drvenim poklopcem. Široko kameno popločenje oko šterne i pojila odaje dojam javne šterne i javnog prostora, za razliku od drugih šterni vezanih neposredno uz objekte.

Ipak, javna ili zajednička šterna je ona uz Ivinu kuću. Sličnog je kapaciteta, betonirana je i većim dijelom iznad terena.

Nekoliko se šterni nalazi uz donji niz kuća. Kamene su, vrlo uredne, ali ih više nitko ne koristi jer za to nema potrebe.

U dijelu Turina nalazi se najmanje 5 šterni. Danas se stalno koriste samo dvije uz kuće Milana Turine, dok se druge također čiste za povremeno (ljetnje i vikendaško) korištenje. Limarija je nedavno obnavljana, uvođeni su i lonci s raznim račvama, plastična koljena na spojevima, podzemni vodovi, spremnici na pročelju iz kojih voda slobodnim padom dolazi do slavine u kući i sl. Ima tu i duhovitih primjera snalažljivosti primjene novih materijala u tradicionalnim uvjetima.

Najstarija je šterna iznad ceste, pred sam kraj asfalta, a datirana je:

1904 . LT   1904. Luka Turina (pradjed po mami Milana Turine)

1/8 (ili 3)

Okrugle je krune grubo priklesana kamena sa završnim šesterokutnim kamenim blokom. Datum je uklesan ("ušpican") na finije obrađenoj kamenoj pločici ispučenoj od razine bloka.

Ispod ceste su još dvije šterne - ona okrugla datirana 1909. godine³⁴ te kvadratična nedatirana šterna.

Danas se voda u Turinskom Krču može koristiti sa svakog krova, jer više nema "kuvarijski" i čađavih krovova. Svijest o kvaliteti vode s "azbestnog krova" potakla je ipak na razmišljanje i češće čišćenje šterni.

³⁴ Upisana godina ne znači nužno i godinu gradnje šterne. Može to biti godina gradnje kuće, rođenja prvog sina ili neki drugi datum značajan za obitelj.

Umjesto zaključka

*"Potreba da se neka stvar iskusi u izravnom osjetilnom kontaktu kako bi se dokučilo smisao njenog postojanja za čovjeka, dobiva u civiliziranim sredinama atribut primitivizma, iskustvo vlastitih osjetila nadomješta se iskustvom tuđih i tako smo mao pomalo sve dalje od vlastite Naravi."*³⁵

Umjesto zaključka nabrojiti ću opća obilježja i razvoj gradnje u Turinskom Krču.

Odabir lokacije:

- u blizini stalne vode
- na križanju puteva iz smjerova istok-zapad (dominantniji, prema moru)

i sjever-jug

- u podnožju brda koje ga štiti od vjetra
- najkvalitetnijim dijelom na blagoj zapadnoj padini
- iznad polja i obradivih površina
- smještaj objekata po slojnicama
- objekti paralelni sa slojnicama
- orijentacija prema zapadu
- sađena bjelogorica kao zaštita od sunca.

Gradnje:

- materijal iz neposredne okolice – kamen, drvo
- nema dubokog temeljenja
- objekti uglavnom prizemni
- katni objekti uvjetovani nagibom terena, na svaku se etažu ulazi izravno s terena, nema unutrašnje vertikalne veze (u donjoj razini obično štala)
- zid kameni, troslojni (vanjski slojevi iz većeg, sleganog kamena, ispunjena lomljenjakom uz dodatak sitnijeg materijala i zemlje)
- veličina kuće prilagođena osnovnim potrebama i mogućnosti grijanja
- prozori jednostruki (mali) jednokrlni ili dvokrlni, često rađeni od ostataka šindre (duljina cca 1 m)
- ostakljenje jednostruko
- vrata puna i uklađena, visine obično do nazidnice ili prvog poda
- međukatna konstrukcija drvena, pod daščani, kasnije se zatvara strop
- krov dvostrešni, krovšte roženično, građa jelova
- pokrov šindrom, dvostruki
- otvoreno ognjište, tzv "kuvarija"
- prostor otvoren do krova
- odimljavanje poklopcima u krovu

³⁵ D. SALOPEK, 1974.

- nagib krova cca 35°
- nema snjegobrana
- voda za ljudsku upotrebu samo sa čistog krova, tj. onoga s kojeg se ne dimi (npr. štala)

- žljebovi drveni na drvenim kukama ili kamenim konzolama, kasnije drveni na željeznim kukama.

Transformacije u gradnji, potrebama i načinu života kroz povijest:

- objekti postaju veći, od jednodostornih postaju objekti s dvije do tri prostorije

- štala se odvaja u posebni objekt
- uvođenjem dimnjaka napušta se otvoreno ognjište
- krov se pokriva valovitim salonitom ili limom, nagib krova i dalje cca 35°
- voda se skuplja sa svakog krova
- uvode se najprije željezne kuke za drvene žljebove, a potom i pocinčana limarija

- dolazi do klizanja snijega s krova
- umjesto snjegobrana, pred ulazom se dograđuju trijemovi s krovom blagog nagiba

- trijemovi se kasnije zatvaraju i priključuju stambenom prostoru
- prozori i vrata postaju veći, uvjetovani mogućnošću piljenja iz jelovih gredica i dasaka

- prozori dvostruki, ustakljenje jednostruko
- ulazna vrata uklađena i ustakljena
- krovšte se zatvara stropom
- zidovi i strop se žbukaju
- fasadni se zidovi žbukaju
- dijelovi zgrada i trijemova oblažu se drvenim daščicama
- pristupna cesta i središnja komunikacija unutar zaselka se asfaltira
- dolaze struja i telefon
- zima ne znači više prostornu i prometnu odsječenost
- opskrba hranom rješava se pokretnom trgovinom.

Zadnji podaci o Turinskom Krču datiraju iz kolovoza 2005. Osebnost krajolika svakako je snažan činilac i odrednica načina života. Stalna borba s prirodom, potreba za održanjem na svome tlu te raznolikost i složenost uvjeta potiče čovjeka na promjene, korekcije, poboljšanja. Ali uvijek u skladu sa zakonima prirode, njene materijalne građe i mjerila. Zbog toga je i sačuvano jedinstvo prirodnog i izgrađenog okoliša u mirnom suživotu oblika i funkcije. Gradnja se ovdje, ma koliko se mijenjala kroz povijest, nikada ne natječe s prirodom.

Uvođenje suvremenih materijala neminovno je, u stalnom preispitivanju i iskušavanju. Svaka primjena dobiva potvrdu po zakonu prirode, svaka pogreška traži popravak. Mijene su trajna posljedica razvoja i potreba. Kad one prestanu, nestat će i život ovoga i svakog drugog kraja. Nitko ne zna bolje od ovih ljudi što znači mjerilo i uklapanje u okoliš. Građenje je za njih iskustvena i intuitivna kategorija koja rezultira suživotom s prirodom. Svako administrativno propisivanje kriterija građenja treba počivati na dobrom poznavanju prilika, krajolika, mikrolokacije, potreba i namjera. U protivnom će nastati prostor zaštićen od ljudi, s ljepotom koja je sama sebi svrha. Referirala bih se ovdje na teze mnogih arhitekata i povjesničara umjetnosti da vrijednost svakog krajolika počiva na postignutom jedinstvu prirodnog i izgrađenog okoliša, omjeru punog i praznog, koristivog i nekoristivog, a sve to zajedno ovisi o stupnju kulture u misaonom i oblikovnom smislu.

Najveća vrijednost Turinskog Krča je ambijentalna cjelovitost u prirodnom okruženju, lokacija, smještaj na terenu, zelenilo, i prije svega ljudi. Današnji izgled u potpunosti ocrta tipologiju života, te je kao takav dostojan posebne valorizacije nadležnog konzervatorskog zavoda radi očuvanja povijesne, etnografske i graditeljske baštine ruralnog naselja velebitskog kraja.

Završit ću ovaj tekst mišlju arhitekta Tomislava Premerla:

*"Nasljeđe ... nije završeni rezultat i ne traži posebno poštovanje i divljenje, naprotiv, u jedinstvenom slijedu sa svakim budućim vremenom potiče daljnja zbivanja mijenjajući tako uvijek nanovo sliku o svijetu."*³⁶

Literatura

- Aleksandar FREUDENREICH, *Narod gradi na ogoljelom krasu*, Zagreb–Beograd, 1962
Aleksandar FREUDENREICH, *Kako narod gradi*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, Zagreb, 1972.
Helena KNIFIĆ SCHAPS, Pučka arhitektura na obroncima Velebita, Senjskog bila i Podgorja, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 315-328.
Leksikon naselja Hrvatske, Zagreb, 2005.
Milan MOGUŠ, *Senjski rječnik*, HAZU, Matica hrvatska Senj, Zagreb – Senj 2002.
Tomislav PREMERL, *Nastajanje u suncu*, Zagreb, 2002.
Mirko RAGUŽ, Sudbina pučkih škola senjskog područja od 1945. do 1980., *Senjski zbornik*, 23, Senj, 1996, 281-288.

³⁶ T. PREMERL, 2002.

Pavle ROGIĆ, Naseljenost velebitske primorske padine kroz historiju, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 35-68.

Davor SALOPEK, *Arhitektura bez arhitekta*, Zagreb, 1974.

TURINSKI KRČ

DIE BAUERBSCHAFT, DIE GESCHICHTE UND GEGENWART DES EINZELHOFES IN NORDVELEBIT NACH DEM ERZÄHLEN IHREN LETZTEN EINWOHNERN

Zusammenfassung

Der Einzelhof Turinski krč befindet sich im Westen des Velebitabhängs in der Mikroregie Senj – Velebit auf dem Abhang des Küstengebietes. Es befindet sich innerhalb der Grenze des Naturparks Velebit, etwa 1000 m über dem Meeresspiegel. Es ist einer der seltenen ständig bewohnten Einzelhöfe des Velebits. Es befindet sich auf dem sanften Abhang zwischen den Wäldern und den Feldern und den letzten Einwohnern bietet es Lebensgrundbedingungen – den Ackerbau und die Viehzucht für eigene Bedürfnisse, sowie auch Brennholz. Mit der Landstraße ist es mit Oltari verbunden und hat auch Stromanschluss und Telefonverbindung.

Es wird vermutet, dass es im 17. Jahrhundert entstanden ist, als sich die ausgewanderten Einwohner zurück in diese Gebiete, nach der Beendigung der türkischen Einfälle und Gefahren, ansiedelten. Zuerst wurden einfache, und später immer größere ebenerdige Steingebäude mit zweiseitigem Schindeldach gebaut.

Sie bestanden insgesamt aus 25 Objekten, darunter Wohn- und Wirtschaftsgebäuden mit etwa zehn Wasserzisternen, alles hauptsächlich gut erhalten. Es ist in zwei Teile aufgeteilt – der Familie Ažić der Sütteil in dem Ostteil der Familie Turina. Der Ort ändert sich durch die Geschichte, dem Wissen und den Bedürfnissen den Einwohnern anpassend, aber immer im Einklang mit der dominanten Natur.

Heute (Sommer 2005) wohnen dort ständig nur 7 Leute.

Der Wert des Turiner Krč ist das allgemeine Ambiente, die Lage, die Unterkunft auf dem Gelände im Grauen, und vor allem seine gastfreundlichen und fleißigen Menschen. Vollständig, wie er heute in seiner Ganzheit ist, stellt er die Lebensstypologie dar, ist würdig der besonderen Valorisierung der zuständigen Behörde für Denkmalpflege und der anregenden Maßnahmen der Ortsgemeinschaft im Ziel der Erhaltung historischer, ethnografischer und der Bauerbschaft dieses Ortes in der Gegend von Velebit.

TURINSKI KRČ
ARCHITECTURAL HERITAGE, HISTORY AND PRESENT OF THE HAMLET IN
NORTH VELEBIT ACCORDING TO SAYINGS OF ITS REMAINING INHABITANTS

Summary

The settlement of Turinski Krč is placed on the west slope of Velebit in the micro-region of the Senj-Velebit coastal slope. It is inside the Nature Park Velebit and its average attitude is 1,000 metres above sea level. It is one of the rare permanent inhabited Velebit hamlets. It is placed on a slight slope between a forest and field and for its remaining inhabitants gives basic elements for living – agriculture and livestock farming for their personal needs and some wood for heating. There is an asphalt way from Oltari and it has electricity and telephone connection.

There is a presumption that the hamlet was established in the 17th century when people started to move back to this region after stopping Ottoman threat and invasions. At the beginning they built simple houses, but later there were larger, stone built and with a roof on two sides, covered by wooden planks.

The hamlet had 25 buildings and some of them were used for human living and others for economy. Everything was kept quite well. The hamlet is divided into two parts – south belongs to the family Ažić and east to the family Turina. The settlement has changed through the history, adapting itself to the needs of its inhabitants, but always in accordance with the dominant nature.

Today (summer 2005) 7 people live there.

The value of Turinski Krč is in its whole ambience, placement and green surroundings and most of all, its friendly and industrious people. Complete, as it is today, represents a typology of life and it deserves special evaluation from the competent institution for protection of the monuments and some initial action of the society in order to protect its historical, ethnographical and architectural heritage.